

ЗМІСТ

<i>Передмова перекладача</i>	7
<i>Передмова наукової редакторки</i>	10
<i>Передмова</i>	13
<i>Вступ</i>	15
<i>Розділ 1</i> Забутий шлях	22
<i>Розділ 2</i> Велика утопія	32
<i>Розділ 3</i> Індивідуалізм і колективізм	38
<i>Розділ 4</i> «Приреченість» на планування	47
<i>Розділ 5</i> Планування і демократія	57
<i>Розділ 6</i> План і верховенство права	70
<i>Розділ 7</i> Економічний контроль і тоталітаризм	82
<i>Розділ 8</i> Хто кого?	93
<i>Розділ 9</i> Безпека і свобода	107
<i>Розділ 10</i> Чому до влади приходять найгірші	118
<i>Розділ 11</i> Кінець правди	133
<i>Розділ 12</i> Соціалістичні корені нацизму	144
<i>Розділ 13</i> Тоталітаристи серед нас	156
<i>Розділ 14</i> Матеріальні умови та ідеальні цілі	172
<i>Розділ 15</i> Перспективи нового міжнародного порядку	185
<i>Висновок</i>	200
<i>Бібліографічна довідка</i>	202

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ПЕРЕДМОВА

Коли дослідник, який вивчає соціальні науки, пише політичну книжку, він зобов'язаний прямо про це повідомити. Це політична книжка. Я не хочу маскувати її під щось елегантніше й амбіційніше на кшталт есе із соціальної філософії. Утім, хай чим є ця книжка, головне, що все, викладене в ній, ґрунтується на певних фундаментальних цінностях. Сподіваюся, я виконав й інше не менш важливе завдання: чітко пояснив, на які саме цінності спираються всі наведені в книжці судження.

До цього я хотів би додати лише одне. Попри те, що це політична книжка, я щиро переконаний, що подані тут погляди ніяк не зумовлені моїми інтересами. Не існує причин, чому в суспільстві того типу, якому я, вочевидь, віддаю перевагу, я отримував би більші привілеї, ніж більшість моїх співгромадян. Насправді мої колеги, які мають соціалістичні погляди, завжди запевняли мене, що мій статус як економіста в суспільстві, проти якого я виступаю, міг би бути значно вищий, але тільки якщо я переконав би себе прийняти їхні погляди.

Я також певен, що моє несприйняття цих поглядів не зумовлене вихованням, тому що замолоду я дотримувався саме їх і саме завдяки їм обрав своєю професією вивчення економіки. Для тих, хто відповідно до сучасної моди вбачає в дотриманні будь-яких політичних поглядів пошуки вигоди, я дозволю собі додати, що маю багато причин не писати і не видавати цієї книжки. Вона точно образить багатьох людей, дружні стосунки з якими я хотів би зберегти. Через неї я був змушений відкласти роботу, яка краще відповідає моїй кваліфікації та яку я, у довготривалій перспективі, вважаю для себе важливішою. Ба більше, вона сприятиме

упередженому ставленню до результатів моєї академічної роботи, до якої мене ваблять мої схильності.

Незважаючи на це, я все ж таки поставився до написання цієї книжки, як до обов'язку, якого не мав права уникнути тільки через майже невідомий для широкої публіки, своєрідний та складний характер поточних дискусій про проблеми майбутньої економічної політики. Річ у тому, що більшість економістів уже кілька років утягнуті у функціонування військової машини, і їхні офіційні посади змушують їх мовчати. Через це суспільну думку з подібних питань значною, до небезпеки, мірою, формують дилетанти та диваки або ті, хто дбають лише про особисті цілі чи продають «ліки» від усіх хвороб. За таких умов той, у кого є час для літературної роботи, не має права піддаватися страху, який виникає внаслідок сучасних тенденцій в багатьох людей, які не мають можливостей висловитися щодо них. За інших обставин я б із задоволенням залишив суперечки з питань національної політики людям, яких це стосується більше і які краще на цьому розуміються.

Головну ідею цієї книжки було вперше коротко викладено в статті «Свобода й економічна система», опублікованій у квітні 1938 року в журналі *Contemporary Review*, а в 1939 році вона вийшла друком в розширеному варіанті як брошура в серії *Public Policy Pamphlets*, яку професор Гаррі Девід Г'їдеонс редагував для видавництва *University of Chicago Press* (1939). Я вдячний редакторам і видавцям обох цих видань за дозвіл використати окремі фрагменти з них.

ФРІДРІХ ГАЕК,
Лондонська школа економіки,
Кембридж, грудень 1943 року

Вступ

Найбільше дратують відкриття, які оприявнюють походження ідей.

Лорд Актон

Сучасні події відрізняються від подій минулого тим, що ми не знаємо їхніх наслідків. Озираючись назад у часі, ми здатні оцінити значення минулих подій та зрозуміти, до чого вони привели. Події, які відбуваються сьогодні, на наших очах, ще не стали для нас історією. Ми прямуємо в невідоме і майже ніколи не здатні побачити, що на нас чекає попереду. Усе було б інакше, якби ми мали можливість пережити ті самі події вдруге, зберігаючи всі знання, які вже отримали. Ми б дивилися на речі зовсім по-іншому. Якими важливими і навіть тривожними здавалися б нам зміни, яких ми зараз майже не помічаємо! Мабуть, це на краще, що такого з нами ніколи не трапиться і ми не дізнаємося про закони, які визначають перебіг історії.

Однак, хоч історія і не повторюється двічі, а жоден розвиток подій не є неминучим, ми можемо певною мірою засвоювати уроки минулого, щоб уникати повторення тих самих процесів. Не треба бути пророком, щоб усвідомити небезпеку, яка насувається. Випадковий збіг досвіду й захищеності часто розкриває людині окремі події в перспективі, яку інші не здатні побачити.

Наступні сторінки — результат досвіду, який максимально подібний до того, коли здається, що ти проживаєш той самий період життя двічі або принаймні двічі спостерігаєш дуже подібну еволюцію ідей. Таке відчуття, найімовірніше, не виникне в того, хто живе весь час в одній країні, але якщо пожити в різних країнах, то, за певних умов, таке може трапитися. Хоча розвиток ідей у різних цивілізованих країнах зазнає значною мірою схожих впливів, їхня дія загалом має різну інтенсивність

та не збігається в часі. Саме тому в різних країнах можна часом двічі спостерігати схожі стадії інтелектуального розвитку. Відчуття за таких умов напрочуд загострюються. Коли вдруге чуєш думки чи заклики до дій, з якими стикався двадцять чи двадцять п'ять років тому, вони набувають нового значення як ознаки певної тенденції. Вони припускають якщо не невідворотність, то хоча б можливість того, що події розвиватимуться так само, як і раніше.

Отже, настав час повідомити гірку правду. Країна, долю якої ми ризикуємо повторити, — це Німеччина. Насправді небезпеку ще можна відвернути, а ситуація в нашій країні така далека від тієї, яку ми останнім часом спостерігали в Німеччині, що доволі складно повірити, що ми рухаємося в тому самому напрямку. І хоча шлях попереду тривалий, розвернутися на ньому стає дедалі складніше. Якщо в довгостроковій перспективі ми самі є творцями своєї долі, то в короткостроковій перспективі ми залишаємося в полоні ідей, які самі ж створили. Щоб мати надію відвернути загрозу, необхідно вчасно її розпізнати.

Ми не говоримо про Німеччину часів Гітлера, Німеччину часів теперішньої війни, коли йдеться про будь-яку подібність з цією країною. Але, вивчаючи історію суспільної думки, складно не помітити більш ніж поверхового збігу між інтелектуальними тенденціями, що спостерігалися в Німеччині під час та після Першої світової війни, та нинішнім станом ідей у нашій країні. Зараз ми бачимо таку саму рішучу готовність зберегти для застосування в часи мирного розвитку той самий спосіб організації суспільства, який було створено з метою оборони. Ми бачимо ту саму зневагу до лібералізму XIX століття, настільки ж ліцемерний «реалізм» і навіть цинізм, таку саму пасивну готовність погодитися з тенденціями, яких «не уникають». Щонайменше дев'ять з десяти уроків останньої війни, на необхідності вивчення яких так наполягають наші найгорластіші реформатори, — це саме ті уроки, які вивчили німці після Першої світової та які стали основою для створення системи нацизму. Ця книжка дасть можливість переконатися, що в багатьох інших питаннях ми наслідуємо приклад Німеччини, відстаючи від неї на п'ятнадцять-двадцять п'ять років. Про це не люблять згадувати, але свого часу ідеологи прогресизму пропонували соціалістичну політику Німеччини як приклад для наслідування, так само як віднедавна зразком для них стала Швеція. Якщо ж зазирнути в минуле ще глибше, то розумієш, наскільки суттєво вплинула німецька думка і досвід Німеччини за покоління до Першої світової війни на ідеї та політику цієї країни.

Майже половину свого дорослого життя автор прожив на батьківщині, в Австрії, близько контактуючи з інтелектуальним середовищем Німеччини, а другу половину — в США й Англії. За десятки років у цих країнах, які стали його домом, він поступово переконався, що окремі з тих сил, які знищили свободу в Німеччині, діють і тут, а про характер і джерела небезпеки люди, очевидно, знають менше, ніж свого часу в Німеччині. Найбільшою її трагедією, яка досі залишається поза увагою, було те, що саме люди доброї волі, яких у нас вважали взірцем і якими захоплювалися, значною мірою відкрили шлях мало не створеним власноруч силам, які тепер уособлюють усе, що вони ненавидять. Тому наші шанси уникнути такої долі залежать від здатності побачити загрозу й нашої готовності переглянути найдорожчі для нас надії та прагнення, якщо вони стануть її джерелом. Поки замало підстав вважати, що нам вистачить інтелектуальної мужності визнати свої помилки. Ми не готові прийняти те, що поява фашизму й нацизму була не реакцією опору соціалістичним тенденціям попереднього періоду, а логічним наслідком цих тенденцій. Це правда, якої більшість людей воліє не бачити, навіть коли подібність багатьох жажливих проявів, властивих режимам комуністичної Росії та націонал-соціалістичної Німеччини, загально визнана. У результаті ті, хто вважає себе нескінченно далеким від перегинів нацизму та щиро ненавидить його прояви, водночас діють в ім'я ідеалів, утілення в життя яких відкриває прямий шлях до огидної тиранії.

Усі паралелі між подіями в різних країнах, безумовно, оманливі. Але мої висновки ґрунтуються аж ніяк не лише на таких паралелях. Я не полягаю також на тому, що згаданий розвиток подій є немінучим. Якби це було так, не було б сенсу все це писати. Цим подіям можна запобігти, якщо люди вчасно зрозуміють, куди можуть завести їхні зусилля. Донедавна надія на успіх спроб відкрити їм джерело небезпеки була слабка. Та, схоже, час для докладнішого обговорення всієї проблеми загалом настав. Річ не тільки в широкому визнанні її існування. Є особливі причини, чому на нинішньому етапі ми просто мусимо розглянути згадані теми.

Будуть і ті, хто скаже, що не на часі порушувати питання, навколо якого триває гостра суперечка. Але соціалізм, про який ми тут говоримо, не є партійною справою, і питання, які ми обговорюємо, мають мало спільного з питаннями, що виникають між політичними партіями. Насправді байдуже, що окремі групи, на відміну від інших, хочуть, щоб соціалізму було менше, що хтось прагне його в інтересах однієї частини суспільства, а решта — в інтересах другої. Важливо те, що всі люди, які впливають на